

zanimivejših skal. Kot da bi gospod bog želel pokazati svoje kiparske spretnosti. Tu pa se je začelo na našo neizmerno žalost hladno, oblačno in deževno vreme. Vseeno smo imeli priložnost videti *souk*, tržni dan, ki se odvija enkrat na teden, ter privablja ljudi iz okoliških krajev. Zaradi nezno- no nizkega pritiska in oblačnosti smo se bodoče etnologinje lotile bližnjega hriba. Tisti večer smo sladko spale. Mimo- grede: še vedno vsak dan jemo *bariro*.

26. marec 1998

Poizkus najti Modre skale. Operacija ne bi uspela brez po- moči nemškega upokojenca z daljnogledom. Pohod, v katerem smo preleli celotno življenje, skoraj umrli od obupa, a vendar našli preklemanske modre skale, ki so mo- dre le zato, ker si je tako zamislil neki Belgijec. Za izvedbo

je porabil 20 ton barve. Čestitamo in menimo, da je več kot pol čara v tem, da je za ta ogled treba porabiti cel dan hoje. Smola, še isti večer smo morali oditi v Casablanca.

27., 28. in 29. marec 1998

Maroško velemesto, belo in črno, milo in grobo. Ogledalo napak zahodne civilizacije in vztrajanje pri tradiciji. Meje so nedoločljive. Hassanova mošeja veličastno predira nebo ob obali. Zadnji vdih afriškega zraka. Pogovori in razprave o doživetjih Rop in napad. Maroška policija tokrat od blizu. Podrobnosti so še skrivnost.

30. marec 1998

Odhod domov, ne da bi si tega želeli.

Saša Poljak

MAROŠKA ŽENSKA NOŠA

Maroko je islamska dežela, kjer sta tradicija in moda že začeli hoditi vstric, pa čeprav šele pred kratkim. V mestih se precej mladih oblači v kavbojke in v oprijete majice s kratkimi rokavi (posebno priljubljene so take, na katerih je napisana kakšna znana evropska znamka) - in pogosto

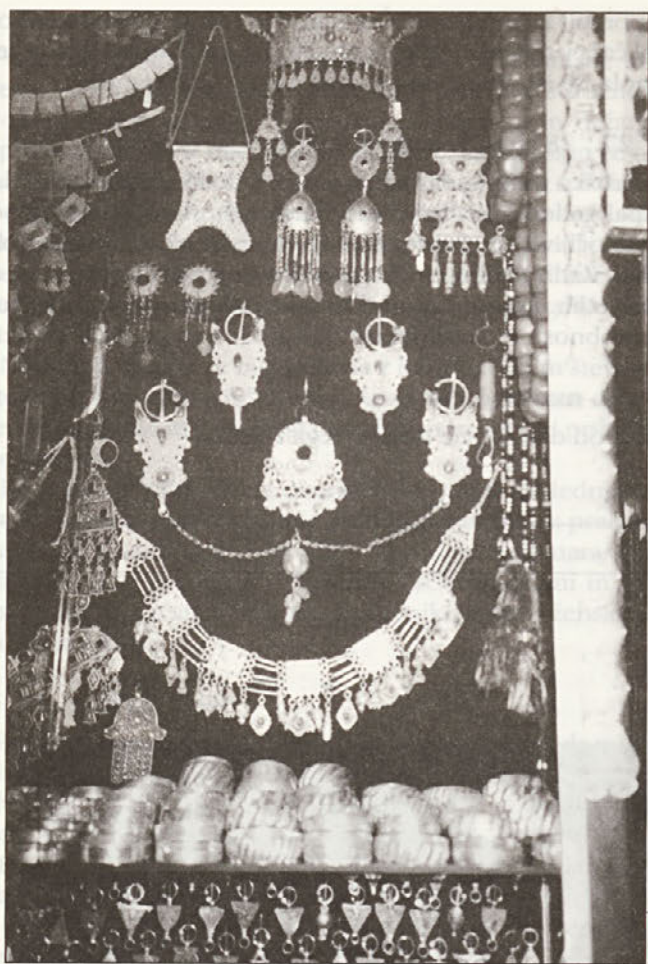

Berberka s tetoviranim obrazom, oblečena v taudžijte, zavezuje turistijski pas okrog aábaka. Tamtatušt, marec 1998.

Babuš.
Rabat, marec 1998.

hodijo ob svojih materah ali očetih v tradicionalnih oblačil- lih. V vaseh si zaradi strogega družbenega nadzora starejših ljudi tega, še posebej dekleta, ne morejo privoščiti. Kvečje- mu kakšna bogata družina dovoli svojim hčeram pod tradi- cionalnimi oblekami nositi evropske puloverje, ki počasi prodirajo v *suke*.

Srebrn nakit; levo nad zapestnicami Fatimina roka, desno zgoraj poročna ogrlica iz ambre. Rabat, marec 1998.

Raziskavo o tradicionalnem oblačenju je v Maroku izjemno težko izvesti tako, kot si si jo zamislil v Sloveniji. Evropska moda je že precej vplivala na kroje, barve in vzorce. Med samimi ljudmi vlada določena nejasnost, katera obleka je arabska in katera berberska. In zadnja, vendar največja ovira, so podjetni trgovci, ki bi izjavili karkoli, samo da bi ti obleko prodali. V svetu barantanja spraševanje o oblekah pomeni, da jo boš kupil. Če vprašaš, ali je obleka berberska, bo absolutno berberska, čeprav je arabska in je trgovec Arabec. Po ceni obleke je bolje ne spraševati, ker se boš takoj nato znašel v burnem barantanju in jo boš na koncu moral kupiti, če nočeš požeti jeze prodajalca in vseh Maročanov v bližini - in če barantati ne začneš sam od sebe, bo prodajalec barantal sam s seboj, dokler ne bo prišel do zanj ugodne cene. Tudi kakršnekoli informacije o oblačilih se plačujejo z nakupom, vendar večina ljudi ne razume angleško in zna pisati le arabsko.

Velik problem se pojavi tudi pri fotografiranju. Nekateri prodajalci ga ne dovoljujejo, drugi se komaj pustijo prepričati. Skoraj vsakdo, ki ga želiš fotografirati, zahteva denar, pri čemer so ženske običajno še bolj podjetne kot moški. Največ mojih fotografij je tako nastalo s teleobjektivom s hotelskih teras in skozi okna.

Kadar gredo v mestih ženske iz hiše - običajno nakupovat ali v *bamam* - nosijo bombažno *dželabo*, enobarvno obleko z dolgimi rokavi, ki sega do gležnjev. Običajno je zelo žive barve, na vrhu kapuce - ki jo vedno nosijo spuščeno na hrbet - pa binglja cof iste barve. Nekatere so ob ovratniku

okrašene z različnimi vezeninami. Pod *dželabo* nosijo *sruval*, bombažne hlače, ki se čez stegna razširijo in spet zožijo malo nad gležnji, kjer se okoli noge zapnejo s tremi gumbi. Obute so v *babuš*, usnjene natikače, ki so pri prstih zaokroženi ali špičasti, ali v čevlje, narejene po evropskih modelih. Ker je Maroko ena od najbolj liberalnih islamskih držav, večina žensk nima zakritega obraza, vendar pa skoraj vse nosijo rute, ki popolnoma zakrivajo dolge lase. Obraz si običajno zakrivajo le, kadar na trgu turistom s kano porisujejo roke in nočejo, da bi jih kdo spoznal, kadar beračijo, ali če so ortodoksne muslimanke, nekatere pa tudi zato, da pokažejo svoj status poročne ženske.

V vaseh, kjer ženske delajo od jutra do noči, nosijo *dželabe* iz ovčje volne le, kadar je mraz. Njihovo vsakdanje oblačilo je *taudžijte*, praktična dolga obleka s kratkimi ali dolgimi rokavi, ki si jo okrog pasu zavežejo s pasom iz volnenih niti in "franž", pod njo oziroma čez njo pa nosijo majico z dolgimi rokavi ali pulover. Starejše ženske iz bogatejših družin si čez oblečejo še *aban*, velik pravokoten čipkast kos blaga, ki si ga pod pazduhami ovijejo okrog telesa in si ga na ramah spnejo s kovinskimi sponkami. Obute so v *babuš*; kadar gredo v hribe po krmo za živino in po dračje, pa v evropske čevlje, v katerih najlažje hodijo - vendar nimajo nobenih čevljev z vezalkami. Nogavice nosijo, kadar je mraz. Vse si na glavi zavežejo ruto, ponavadi celo dve, da si popolnoma zakrijejo lase, nobena pa si ne zakriva obraza.

V *bamamib* se ženske ponavadi popolnoma slečejo, bolj sramežljive pa obdržijo na sebi spodnje hlače (*slip*), nekatere tudi nedrček (*sutiem*). Nekaj jih prinese s seboj tudi oziroma kopalke (*comblisou*).

V mestih obleke perejo v pralnih strojih ali ročno pod pipo oziroma v škafih. Pranje velja za žensko delo. Javnih pralnic je zelo malo in v teh obleke tudi zlikajo, v njih pa skoraj izključno delajo moški. Na vasi perejo v reki. V večjih vaseh so del reke zajezili in prostor ogradili, da imajo ženske pral-

S kano okrašena roka. Timoleir, marec 1998.

nico (*lbarage*). To je tudi javni prostor, kjer se ženske zbirajo, čeprav nimajo s seboj umazanih oblek. V reki lahko svoje, ženine in otroške obleke opere tudi moški, vendar pa nikoli ne sme prati ženskih spodnjih hlač. Pri pranju uporabljajo Omo, milo za pranje perila.

Nakit praviloma pride do izraza le na poroki, ko si nevesta nadene ogrlico iz velikih kosov ambre. Kadar ženina družina nima denarja, da bi nevesti prinesla tako ogrlico, in kadar si je niti nevestina družina ne more privoščiti, je ogrlica narejena iz velikih kosov oranžne plastike ali pobar-

vanih kamnov, da izgleda pristna. Ne ženske ne moški ne nosijo poročnega prstana, vendar pa si Evropejke prislužijo spoštovanje, če ga imajo. Prodor evropskega kiča v Maroko je najbolj viden prav pri motivih na prstanih, kajti skoraj v vsaki prodajalni ponujajo prstane z znakom Nike ali s sliko princeze Diane. Drugače pa v *sukih* prevladuje srebrn nakit s tradicionalnimi motivi - najbolj priljubljena je Fatimina roka, ki ščiti pred zlim očesom - vendar ga na ženskah ni opaziti, ker ga skrjuje obleka.

Ženske se zato krasijo na drugačne načine. Najpogostejši je ličenje. Oči si mažejo z antimonom, ki jim poleg estet-

skega učinka predstavlja nadomestek za sončna očala, ker se ti v močni svetlobi ne blešči. Ustnice si mažejo z naravnimi rdečimi barvili, obraze pa si občasno prekrijejo z rjavo okrastim pudrom.

Krašenje s kano je privilegij nevest in poročenih žensk (in seveda turistk). Običajni so cvetlični ali geometrični vzorci na dlani. Nekatere si poslikajo cele roke od zapestja navzdol, nevesto pa porišejo od komolca navzdol. Okrasijo se tudi po petah, ker se vidijo iz *babuš*.

Berberske ženske pa si po poroki potetovirajo dele obraza. Poleg geometričnih vzorcev si vtetovirajo tudi znak družine, v katero so se primožile. Tetoviranje opravi običajno ženska iz moževe družine (moževa sestra ali bratova žena), in sicer z ogljem na brado ali čelo, včasih tudi na lica, nariše zeleni znak, nato pa s prekuhano iglo prebada kožo pod narisanim znakom. Postopek še enkrat ponovi, na koncu pa na tetovirano mesto pljune prežvečeno deteljo, da se rana zaceli, čezno pa zaveže ruto. Dekle se en dan ne sme umiti, znak pa po nekaj dneh dobi dokončno podobo, ko otekline in modrice izginejo.

Skratka, maroške ženske so izjemno zanimive in pisane, hkrati pa tudi precej zaprte in neizobražene. Govorijo le arabsko ali svoje berbersko narečje, zato je bila večina mojih informatorjev moških, ki pa o ženskih oblačilih vedo precej manj kot ženske same. Rezultati šamega terenskega dela so zato zelo pomanjkljivi in jih je treba nujno dopolniti z literaturo.

Avtorica fotografij: Saša Poljak.

Berberka tetovira turistko.
Tamtatušt, marec 1998.

Jana Radovič

MAROKO - TURIZEM IN STIKI RAZLIČNIH KULTUR

Človeka so avanture in nova spoznanja vedno privlačili. Sam sv. Avguštin je zapisal: "Svet je knjiga in kdor ostane doma, lahko prebere le eno stran." Čeprav je človek torej že od nekdaj potoval, pa je množični turizem fenomen moderne družbe. V Maroku smo nekateri raziskovali vpliv turizma, ki ga ima na domačine in na njihov način življenja. Preden preidem na našo izkušnjo, še splošna beseda o množičnem turizmu.

Omenila sem množični turizem kot fenomen moderne družbe. Če pogledamo statistike, najdemo neverjetne številke: v svetu gre vsako leto na počitnice v tujino pol milijarde ljudi, dve milijardi in pol pa se premika v mejah posameznih držav. Ob takem številu se vprašamo o posledicah tega pojava. V zadnjem času je veliko govora o turizmu in njegovem vplivu, mediji (!) ga večkrat obravnavajo kot "uničujočega demona". Kot vsaka stvar pa ima tudi množični turizem dobre in slabe plati. Poglejmo najprej dobre: delno pripomore k vzdrževanju spomenikov, muzejski dejavnosti, ustanavljanju nacionalnih parkov... Toda že v tem lahko zasledimo tudi slabe plati: puščanje smeti v parkih, ogroženost nekaterih spomenikov zaradi množičnega obiska... Slabe plati so tudi uničevanje tradicij in njihovo spreminjanje v folklorizem. Človekova želja po eksotiki bi večkrat rada ustavila čas: stare šege in navade, magični plesi... Turista ne zanima realnost določene družbe, njeno spreminjanje v času, vsakdanje življenje domačinov... Išče

zadoščenje lastnim sanjam. To smo lahko opazili tudi v Maroku.

Večkrat sem sedela v bifeju in ob metinem čaju opazovala ljudi. V kratkem so mi (skoraj) bolj kot domačini pritegnili pozornost turisti, saj so se določeni prizori že smešno ponavljali. Pred hotelom se ustavi avtobus in vsuje se množica turistov. Kot čreda se varno držijo skupaj, nekateri odganjajo otroke, ki prosijo za bombone ali denar, drugi jih gledajo kot cirkuško atrakcijo. Se turisti sploh zavedajo (oziroma ali se zavedamo) posledic, ki jih naša potovanja zahodno civilizacijo, spoznava svet, ki mu je večkrat vabljiv... Ko delimo otrokom na cesti bombone ali dirheme, se moramo vprašati tudi za posledice tega dejanja. Kakšen bo odnos teh otrok do turistov, ki bodo prišli za nami? Kako bodo domačini gledali na turiste, če jih brezobzirno fotografiramo le, ker se nam zdijo zanimivi? Včasih je koristno, če zamenjamo "vloge": kako bi se počutili, če bi nas nekdo fotografiral kot zanimivost, ko brez skrbi pijemo na dvorišču svojo popoldansko kavico? Ali delimo bombone na desno in levo, ko se sprehajamo po Tivoliju?

Seveda, nobena družba se ni razvijala v popolni izolaciji, stiki med kulturami so nujni za obstoj in razvoj vsake. Turizem ima dobre in slabe plati, ni ga treba demonizirati, je pa meč, katerega uporaba zahteva spretnost in odgovornost. Opazovanja odnosov turistov do domačinov pa so nas opo-